

San'at

OSMANLI MİMARLIĞI VE SAN'ATLARIN BİRLEŞMESİ

Cevat ÜLGER
(Mimar - Mühendis)

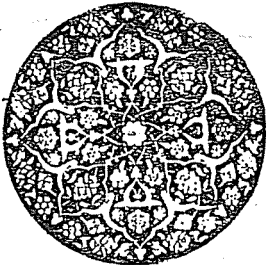

anatlarda birçok hareket noktaları olmakla beraber asıl çıkışın ve hâkimiyetin estetikte olduğu besbellidir. Ve acaba sanatların, güzelliğin, estetiğin özü şiir midir? Resim, renk ve biçimlerin, heykel, madde ile biçimin, mimarî mekânların şiiri ve hatta şiir, kelimelerin, şiiri mi? Bu mevzuu ne söylesek hangi kabulü yapsak açıktır. Her halde yukarıda verdiğimiz cümle hakikate çok yakındır. **Sanat, muhteelif malzeme ile, renk, biçim, mekân, ses ile yapılan şiirdir, şeklinde kabul edilebilir.**

Elimizde şu an bir kitap var, SYNTHİSE DES ARTS, Paul Damas tarafından hazırlanmış. Sanatların birleşmesi tercümesiyle kabul edilebilecek kitabın içinde, güzel bir baskı ile oldukça zengin malzeme var. Birçok mimar, ressam ve heykeltıraşın eserlerinin fotoğrafları basılmış. Arada sanatçıların sözleri, yine oldukça geniş sayfalar halinde sanatların birleşmesine ait mülâhazalar var. Bütün yazılar İngilizce, Fransızca, Almanca... Adından da anlaşılacağı gibi kitap sanatların birleşmesine taraftar. Fikri alınan sanatçıları da tabii bu fikrin insanları. Fikrin özünü de şöyle kabul edebiliriz: Sanatlar içiçe olmalıdır. Bir mekân sanatı olan mimarîde duvarlar boş birer sath olarak kalmamalı, onlar, ressam ve heykeltıraşlar için birer malzeme olmalıdır. Mimar, ressam ve heykeltıraş mutlaka beraber çalışmalıdırlar. Bu şekilde resim bir fantezi, heykel bir fantezi olmaktan çıkıp mimarî ile birleşerek hayati bir fonksiyon içinde bulunacaklardır.

F ikif yeni değil, hele Avrupa için oldukça eski, ta Yunanlılardan beri bu birleştirme yapılmıştır. Meşhur Karyatitler, mâbetlerin frontanlarındaki heykeller, orta çağı dolduran, roman ve gotik yapıların duvarlarını dolduran heykel ve Freskler: Durum, Rönesans barok sanat devrelerinde de devam eder. Fakat 19. Asır sonlarında mimarlık bir bakıma, mimarlardan bir kısmının tâbiriyle, ressam ve heykeltıraşların tasallutundan kurtulma çabasına girdi. Mimarlar daha saf, sadece mimarî unsurlarla çalışmaya başladılar.

20. Asrın başlarından biraz sonra yine birleşme - synthise fikri ön plâna geçmeye başladı. Yalnız eskiye nazaran küçük fa-

kat güzel bir fark vardı; Resim ve heykeller artık tabiatın dış biçimlerine karşı hürriyetlerini ilân etmişlerdi. Mimaride de, beton ve gelik, epey mühim değişmeler meydana getirmişti. Binalara sadeleşmiş, açılan düz ve büyük satırlar, ressam ve heykeltıraşlar için geniş tatbikat sahaları olmaya başlamıştı. Tarihi sentez hareketi yine başladı. Mimari projeler hazırlanırken, ressam ve heykeltıraşlar için münasip yerler bırakılıyordu. Tabii mimarlar, rahat ve sade bir geometrik biçimler kompozisyonuna giderken, ressam ve heykeltıraşlar da kübik ve geometrik anlayış içinde, mimarlarla açık, beraberlik gösteriyorlardı.

Bütün bunların içinde asıl güzel olan hareket çağımızın meşhur mimarı CORBİSİER ile başladı. O, mimari projelerini hazırladığı, yapıların resim, rolyef ve heykellerini de kendi yapıyordu. Durumun daha önceki sentez hareketlerine nazaran ne kadar ileri olduğu apaçık. Ne kadar aynı kafada olurlarsa olsunlar ortada üç şahsiyet oluyordu: Ressam, Heykeltıraş, Mimar.

CORBİSİER ile karşımızda bir şahsiyet var. Ama ressam, heykeltıraş, mimardan bir tek şahsiyet. Tabii böylece de binalardaki sentezler, çok daha rahat ve ritimli oluyordu. Bina aynı zamanda resim ve heykeltıraşlar için, resim, mimari ve heykel, heykelde resim ve mimari durumunda idi. Böylece biçimin, rengin ve malzemenin şiiri durumunda olan bu sanatlar tam bir bütün olma durumuna giriyordu.

Fikrin, tatbikatları üstünde oldukça zengin malzeme var. Yukarıda bahsini ettiğimiz kitap içinde, hele Ankara, İstanbul gibi yeni binalarla dolmakta olan şehirlerde, alabildiğine misaller var. Fakat, maalesef gerek ressam, heykeltıraş, mimar üçlü birleşmesiyle, gerekse bütün bu sistemlerin tek şahsiyette toplanmasıyla verilen tatbikatlar içinde, rahatça güzel olarak kabul edilebilecek eserler yok. Kitabımızdaki CORBİSİER'nin yaptığı tatbikatlarda, her halde şaheserler olarak kabul edilemezler.

Bunun gibi yakın misaller olarak Ankara'nın, Kızılayında, gökdelendeki meşhur heykel pano, İstanbulda manifaturacılar çarşısındaki birçok resim ve rolyef panolar ve daha yüzlermesi, muvaffak olmuş, güzel, heyecan verici sentezler olarak kabul edilemezler.

Sanatların birleşmesi fikri içinde, daha henüz, rahatça güzel olduğunu kabul edebileceğimiz eserlerin çıkmadığı açıktır. Fikrin hareket noktasındaki güzelliğe rağmen, tatbikatlardaki geliş-güzellik insanın dikkatini çekiyor. Tabii biz bunun detaylarına uzun bir şekilde girecek değiliz.

Avrupa sanat âlemindeki, sanatların birleşmesi Synthèse des arts hâdisesine göylece bir göz attıktan sonra, fikrin Osmanlı sanatı içindeki durumuna geçelim. Avrupanın bu mevzu-

daki asırlarca süren bocalaması halen mükemmel bir neticeye varamamış olması karşısında Osmanlıların durumu nedir?

Ösmanlılar ve daha önceki devirlerde yapılan eserler göz önüne alındığı zaman, bizde tabiatın uzuvlarımızla alınveren bir dış olduğu fikri, esastan yoktu. Onun için de çok açık, çok fazla olarak tabiatın aynen yapılmasına hiçbir sanat kolunda gidilememiştir. Orada sanat, tabiatın aslı içinde, güzelliklerle Allahın rızasına varmaktı. Bunun için de bilhassa resim, heykel, mimari gibi, maddi biçimler içindeki sanatlar, daha doğuşlarından, bir olarak, ayrılmaz. Bir bütün olarak, varolmuşlardır. Hatta sadece bu dış biçime dayanan sanatlar değil, şiir ve müzik de sanatların ruhu, iç yapısı olmuştur.

Avrupanın ancak bugün anlar gibi olduğu şöyle böyle tatbikatlar verdiği abstrakt anlayış, osmanlılar tarafından çoktan geçilmiş, tabiat dışı diye kabul edilen bu sisteme göre ortaya konan ilkel eserlere karşı, Osmanlılar bilhassa 15-16-17. Asırlarda tam tersine tabiatın aşından hareketle, dev şaheserleri meydana getirmişlerdir.

Geçen sene içinde, İlahiyat Fakültesinde otururken, Halûk Karamağralı Beyle tanıştık. Bilmiyorum nasıl oldu, mevzu döndü doluştu Sinana geldi. Halûk Bey, Sinanın, sadece mimar değil aynı zamanda mühendis ve şehirci olduğunu söylediler. Ben itiraz ettim. Tabii Sinanın mimar değil, aynı zamanda mühendis ve şehirci oluşu o kadar bilinen bir şeydi ki Halûk Bey şaşırıyorlardı. Ben, Sinanın, mimar, mühendis, şehirci değil, şair musikişinas, ressam, heykeltıraş, dekoratör, hattat, mühendis, şehirci ve mimar olduğunu söyledim. O zaman güldüler... Evet o devirde sanatlar ayrılmazdı, müzisyen olmayan bir insanın mimar olması imkânsızdı, bugün de imkânsızdır ve Osmanlı mimarları bir bütün olarak (sade Sinan değil) sanatkârdırlar.

İşte Süleymaniye... Yanına yaklaşalım. Ve işte minareler, bunlar acaba resim değil midir? Heykel değil midir? Yaklaşalım. İşte kapı bu mukarnaslar, heykel, resim, müzik şiir değil mi? Ve işte kitâbe bu kadar müzikle dolu, şiirle dolu resim ve rolyef tasavvur edilebilir mi? Kaynaşan zenginliklere gözlerimizi ve kulaklarımızı kapatarak geçelim, içeri girelim. İşte bir mekân, mimari mi, resim mi, müzik mi, heykel mi, şiir mi, evet hepsi pilpayeler arasındaki kemerlerden, mekânın derinliklerine girebilir, nisbet denen şeyin şiirini yaşayabilirsiniz. İşte sanatların birleşmesi, Synthèse des arts.

Resimde, müziğin; mimarlıkta, şiirin; heykelde, mimarlığın bütün şiir gücüyle yaşaması. Osmanlı sanatlarında bunu aklın ve hayallerin çok üstünde olarak görüyoruz. Bu nasıl yapılabilmişti, acaba İslâmın o engin vecdinin, o

derin heyecanının yaşanmasıyla mi? Biz devrin dışında olduğumuz için vaziyeti idrak edemiyor, şaşkınlıktan, halden hale geliyoruz.

Osmanlılar tabiat etüdlerini de yapmışlardı. Topkapı Sarayı müzesini dolduran albümler bunu vesikalamaktadır. Hâlen birçok resimleri neşredilmiş bulunan Fatih albümünde at, köpek, bitki, insan olarak yüzlerce tabiat etüdü vardır.

Fakat hiçbir zaman olduğu gibi kullanılmamış belki bazı noktalarda istifade edilmiş etüdler. Yaprak, kamyş, çiçek olarak şaşırtıcı naturalist eserler yaparken duvar ve çini panolarda, kalem işlerinde oymalarda geometrik arabesk motiflerle abstrakte rumiler, tabiata biraz daha yakınca hatalarla şaşırtıcı güzelliğiller elde etmişlerdir. Tahta kapı ve pencere kanat-

larındaki arabesk geçmeler içindeki rumiler ne kadar övülse az olacaktır.

Netice şöyle olabilir: Avrupada sanatların birleşmesi bugün oldukça rasyonel bir yola girmiş ve ilerlerken hâlen sanatlar birbirinin içinde bir yama olmak sun'iliğinden kurtulamamıştır.

Osmanlı 15-16-17. Asır devri ise bugün Avrupanın faraziyesini bile kurup hayallemeyemediği muazzam bir sentez yapmış. Erişilmez âbidelerini, hakikatlerin ve estetiğin mermer biçimleri olarak ortaya koymuşlardır. Her şiiirden mimari fıskırırken her mimarlık âbidesinden şiiir ve bütün sanatlar taşmaktadır. Her halde sanatların birleşmesi ancak böyle olabilir.

Ayasofya'm

Dargın bakıyorsun bize her ân Ayasofya'm.
Canlar yakıyorsun, nice bin cân Ayasofya'm.

Türk'ün yüce kalbinde emeller gülüsün sen.
İslâm'a büyük şan ve şeref sembolüsün sen.

Fâtih seni, feth'inde o gün bekçi bıraktı.
Zindanda kalan kalplere hak nûr'unu yaktı.

İsmin anılırken yakıyorsun bizi içten.
Sesler geliyor Topkapı'dan, dertli Haliç'ten.

Sırlar veriyor SÜR, bize, binlerce şehitten,
Allah diyerek saldıran imanlı yiğitten.

Tekbîr ve düâlarla hücumlar ne asıldı,
Küfr'ün koca İslâm'a üren savt'ı kesildi.

Ok, taş ve kılıç, sönmez ateş onlara vızdı.
Hendek, kale, top, gülle, büyük azmine hızı.

Şehrinde, O Peygamberimin rûh'u dolaştı.
Asker, yüce himmet ile güç sûrları aştı.

Rûh'unda çöreklenmiş olan sahte emelden,
Hiç kalmadı bir şey, yıkılıp gitti temelden.

Mutlak, gece, gündüz gözü sendeydi erâtm.
Şükran dolu secdeyle mühürlendi berâtm...

Târih, yeniden canlanıyor gözlerimizde.
Durgun, acı dehşet okunur yüzlerimizde!

Baht'm, yeniden çağ açılan demleri gördü.
Ömrün, ne tecelli dolu nûr demleri sürdü...

Âvizenin altında gönüller yıkanırdı.
İnsan, Ulu, Feyyâz olan Allah'ı tanırđı.

Gündüz, ışık almıştı o aydın gecelerden.
Hak; bâtil'i, çözmüşdü bütün bilmecelerden.

Bizler ki, bu âlemlere hasrette idik dün,
Yaklaşmadayız zirveye artık, doğacak gün!.

Gaflet ile ölmüş gibi hisler bugün ammâ,
Ergeç, bitecektir bu dolambaçlı muammâ...

Çok kalmadı artık, yine mes'ut olacaksın.
Yıllar boyu sürmüş tasadan kurtulacaksın.

Mevlâ, yine lûtfuyla tecelli edecektir.
Vicdanlara çökmüş koyu zulmet gidecektir.

Lâyık bir inanmış bize Fâtih olacaktır.
Rûh'un; Ayasofyam, yeniden kurtulacaktır!.